

Lausunto 23.1.2025

Aihe: Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi (luonnos 13.12.2024)

Suomen Taiteilijaseura kiittää mahdollisuudesta lausua opetus- ja kulttuuriministeriön lausuntopyyntöön hallituksen esityksestä eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi.

Suomen Taiteilijaseura keskittyy lausunnossaan kommentoimaan uuden Kulttuuriviraston perustamista.

Suomen Taiteilijaseura ei näe ongelmaa esityksen peruslähdekohdassa eli Taiteen edistämiskeskuksen ja Kansallisen audiovisuaalisen instituutin yhdistämisessä ja Kulttuuriviraston perustamisessa, vaikka onkin lähtökohtaisesti harmillista, että näin suuri kulttuuripoliittinen uudistus toteutetaan tehostamisen tarpeista käsin eikä esimerkiksi taiteen saavutettavuuden tai taiteen tekemisen edellytysten kehittämiseksi. Suurempi virastoyksikkö voi parhaimmillaan olla kulttuurin kentällä vaikuttavampi toimija. Kuitenkin hallituksen esityksen luonnoksessa on vielä lukuisia olennaisia puutteita, joita erittelemme alla.

Suomen Taiteilijaseura kiinnittää erityistä huomiota vertaisarvioinnin periaatteen säilyttämiseen ja vahvistamiseen virastouudistuksen lainsäädännössä. Keskeisin huomiomme hallituksen esityksen luonnosta kohtaan on, että vertaisarvioinnin periaatteen tulee olla Kulttuuriviraston apurahanjakoa ohjaava lakiin kirjattu periaate.

Vertaisarvioinnin periaate tulee kirjata lakiin

Vertaisarviointi on keskeinen osa taiteen autonomiaa eli itsemääräämisoikeutta. Sen perimmäinen tarkoitus on ylläpitää taiteen itsenäisyyttä ja riippumattomuutta valtiosta. Taiteen vapauden periaate on turvattu aina Suomen perustuslaissa (16 §) saakka. Toiseksi vertaisarvioinnin merkitystä voi pitää apurahajärjestelmän hyödyllisyyden ja tehokkuuden takaajana: vertaisarviointi on asiantuntijatyötä, jossa ennakoarvioidaan edellytyksiä apurahan käytölle. Periaatteen hyödyllisyys käy ilmi esimerkiksi siitä, että monet valtiosta riippumattomat säätiöt ja rahastot hyödyntävät myös vertaisarviointia taiteilija-apurahoja jakaessaan. Huomionarvoista on sekin, että tieteen rahoituksessa vertaisarviointi on itsestäänselvä periaate.

Vertaisarvioinnilla on suomalaisessa taiteen tukemisessa pitkät perinteet: periaate on keskeisesti mukana jo vuoden 1967 laissa taiteen edistämisen järjestelyistä, jolla perustettiin Suomeen taidetoimikuntajärjestelmä.

Edellisen kerran taiteen tukemisen lainsäädäntöä muutettiin keskeisesti vuonna 2012, kun Taiteen keskustoimikunta muutettiin Taiteen edistämiskeskukseksi. Tuolloin toteutetussa lakiuudistuksessa lähtökohtana oli ”uudistaa 1960-luvulta peräisin olevan taidetoimikuntalaitoksen toimintaa ja rakennetta vastaamaan paremmin jo tapahtuneisiin ja tuleviin toimintaympäristön muutoksiin kuitenkin siten, että taiteen autonomiaan liittyvä vertaisarviointi turvataan” (SiVM 3/2012 vp). Tuolloinen sivistysvaliokunta korosti mietinnössään ”vertaisarvioinnin merkitystä taidekentän kaikissa avustus- ja apuraha-asioissa”. Vuoden 2012 uudistuksessa vertaisarvioinnin periaate myös kirjattiin lakiin (voimassa oleva [laki Taiteen edistämiskeskuksesta](#), 6 §).

Myös nyt annetussa hallituksen esityksen luonnoksen perusteluissa todetaan, että ”*Apurahoja koskeva päätöksenteko neuvostossa pohjautuisi vertaisarviointiin.*” (s. 82). On hyvä että periaatteesta on tahtotila pitää kiinni, mutta pelkkä maininta lain perusteluissa ei Taiteilijaseuran mielestä vielä riitä ohjaamaan uuden viraston perustamisessa ja perinpohjaisessa uudistuksessa – varsinkaan, kun kyse on pohjimmiltaan niinkin keskeisestä periaatteesta kuin taiteen autonomisen aseman turvaamisesta.

Vertaisarviointi on niin painava ja olennainen taiteen autonomista asemaa turvaava periaate, että se on syytä kirjata myös lain tasolla. Mikäli näin ei tehdä, se avaa mahdollisuuden joutaa tai luopua tästä kulttuuripolitiikan keskeisestä, vuosikymmeniä käytössä olleesta periaatteesta. Suomen Taiteilijaseura pitää ensiarvoisen tärkeänä, että valtion taiteilija-apurahoja koskeva päätöksenteko tulee jatkossakin nojaamaan vertaisarviointiin.

Edelleen voimaan jäävä laki valtion taiteilija-apurahoista (734/1969) ei ota kantaa vertaisarviointiin, joten uudistuksen alla oleva lakiesitys on se, jossa vertaisarviointi nimenomaan tulisi mainita.

Edellä mainittuun vedoten Suomen Taiteilijaseura esittää, että vertaisarvioinnin periaate säilyy lain tasolla. Taiteilijaseura esittää, että lakiluonnoksen 4 §:ään lisätään maininta vertaisarvioinnista:

4§

Taide- ja kulttuurineuvosto

Kulttuuriviraston yhteydessä on taide- ja kulttuurineuvosto, jonka tehtävänä on:

1) päättää **vertaisarviointiin perustuen** valtion taiteilija-apurahoista annetun lain (734/1969) mukaisista apurahoista, muista taiteilijoille ja taiteilijaryhmille myönnettävistä apurahoista sekä taidepalkinnoista.;

(loppu kuten HE:n luonnoksessa)

Ehdotuksia vertaisarviointijärjestelmän kehittämiseksi

Taide- ja kulttuurineuvosto

Vertaisarvioinnin kannalta keskeistä hallituksen esityksen luonnoksessa on ehdotus taide- ja kulttuurineuvoston perustamisesta. On huomionarvoista, että lain tasolla taide- ja kulttuurineuvostolle siirtyy paljon valtaa. Lain perusteluissa viitataan vallan delegoimiseen asiantuntijapankille (s. 82), mutta tätä vallan delegoimista tai sen myötä syntyviä uusia toimielimiä ei ole kuitenkaan kirjattu hallituksen esityksen luonnoksessa lakiin tai asetukseen. **Edellä ehdottamamme vertaisarvioinnin periaatteen lisääminen**

lakiin olisi tae sille, että asiantuntijapankki, asiantuntijapaneelit tai vastaava menettelytapa todella otettaisiin käyttöön eikä niitä voisi sivuuttaa. Vertaisarvioinnin järjestäminen ei näin ollen jäisi pelkästään taide- ja kulttuurineuvoston hyvän tahdon varaan.

Koska asiantuntijapankista tai asiantuntijapaneeleista ei ole säädetty HE:n luonnoksessa lain tai asetuksen tasolla, ei ole myöskään säädetty niiden ja taide- ja kulttuurineuvoston välisestä toimivallasta. Avoimuuden ja ennakoitavuuden vuoksi olisi tärkeää kirjata toimivallasta koskien esimerkiksi sitä, voiko taide- ja kulttuurineuvosto puuttua yksittäiseen taiteilija-apurahaan koskevaan päätökseen.

Suomen Taiteilijaseura pitää hyvänä, että hallituksen esityksen luonnoksen mukaan opetus- ja kulttuuriministeriö nimeäisi taide- ja kulttuurineuvoston valtioneuvoston sijaan. Esityksen mukaan neuvosto toimisi lisäksi asiantuntijaelimenä taide- ja kulttuuripoliittisissa asioissa. Olisi hyvä, jos neuvostosta muodostuisi riippumaton, vaikutusvaltainen kulttuurialan äänitorvi ja puolustaja.

Koska taide- ja kulttuurineuvoston rooli on esityksessä monella tapaa taiteilijapoliittisesti merkittävä, on tarpeellista, että neuvostossa on mukana myös taiteen tekemisen asiantuntemusta. Nykyinen hallituksen esityksen luonnos mainitsee, että neuvoston jäsenten *”tulee edustaa viraston toimialan asiantuntemusta laaja-alaisesti eri näkökulmista”*. Tässä kirjauksessa tai vähintään lain perusteluissa tulisi mainita selkeästi, että **neuvostossa tulee aina olla edustettuna myös taiteen tekemisen asiantuntemusta.**

Asiantuntijapankki

Taiteilijaseura pitää lähtökohtaisesti kannatettavana ajatusta asiantuntijapankista, josta hakukohtaisesti koottavat asiantuntijapaneelit antaisivat hakemuksista asiantuntijalausuntonsa neuvostossa tapahtuvan päätöksenteon tueksi. Hallituksen esityksen luonnoksen perusteluissa todetaan, että *”Taide- ja kulttuurineuvosto valitsisi asiantuntijat asiantuntijapankkiin taiteen ja kulttuurin kannalta keskeisiä tahoja kuultuaan.”* (s. 82)

Suomen Taiteilijaseuran näkemyksen mukaan olisi hyvä, että **kunkin taidealan keskeisimmät taiteilijajärjestöt voisivat suoraan nimetä tietyn määrän henkilöitä asiantuntijapankkiin.** Tämä vähentäisi turhaa työtä sekä järjestöissä että virastossa. Jos asiantuntijapankissa on 200 henkilöä, voisi vaikkapa puolet heistä olla keskeisimpien järjestöjen suoraan nimeämiä, loput virasto voisi kutsua pankkiin itse tai poimia pienempien järjestöjen ja muiden yhteisöjen ehdottamista henkilöistä – tai niiden yksityishenkilöiden joukosta, jotka ovat itse ilmoittaneet olevansa käytettävissä. Nykyinen malli teettää paljon turhaa työtä, kun kymmenet järjestöt ensin miettivät, ketä he haluaisivat ehdottaa ja taivuttelevat ison joukon asiantuntijoita olemaan käytettävissä, mutta loppujen lopuksi vain muutama heistä valitaan toimikuntiin. Myös virastossa joudutaan tekemään iso työ, kun käydään läpi valtava joukko ehdokkaita. Parempi olisi, jos uudessa järjestelmässä luotettaisiin ainakin keskeisimpien järjestöjen kykyyn suoraan nimetä päteviä asiantuntijoita.

Lisäksi Suomen Taiteilijaseura esittää, että **jokaisen arviointipaneelin henkilöistä vähintään puolet valittaisiin niiden ihmisten joukosta, joita keskeisimmät taiteilijajärjestöt ovat asiantuntijapankkiin nimenneet.** Suomessa järjestäytyneisyysaste on äärimmäisen korkea, eikä millään taidealalla ole montaa keskenään kilpailevaa liittoa. Lakiin Kulttuurivirastosta tai asetukseen taide- ja kulttuurineuvostosta olisi suotavaa kirjata tämä periaate: *”Vähintään puolet taidealojen apurahapäätöksiin osallistuvista henkilöistä pitää olla keskeisimpien taiteilijajärjestöjen nimeämiä henkilöitä.”* Lisäksi valtioneuvoston asetuksella voitaisiin listata, mitkä kulloinkin ovat keskeisimmät

taiteilijajärjestöt, eli ilman lakimuutosta voitaisiin vaihtaa ”keskeisimmän järjestön” statusta, jos parempi, kilpaileva toimija alalle muodostuu.

Taiteilijaseura kannattaa ratkaisua, että pätevät henkilöt voisivat olla asiantuntijapankissa pitkään, vaikkapa neljä tai viisi vuotta kerrallaan ja sen jälkeen vielä toiset neljä tai viisi vuotta, jos heitä hyvinä pidetään. On toisaalta tärkeää, että asiantuntijapankkiin valittu henkilö voi myös kieltäytyä tulemasta paneeliin, jos hänellä jonakin vuonna on sellainen tilanne, että hän haluaa itse hakea apurahaa paneeleilta. Ilman tätä mahdollisuutta asiantuntijapankkiin saadaan vain erityisen hyväosaisia taiteilijoita ja muita taiteen ammattilaisia, eli sellaisia, joilla on vakituinen työ, pitkä apuraha tai muuten hyvät tulot. Kun nykyäänkin on vaikea saada päteviä asiantuntijoita suostumaan taidetoimikuntatyöhön kahdeksi vuodeksi kerrallaan, koska he eivät sinä aikana voi itse hakea apurahaa, tulee olemaan vielä vaikeampaa saada heitä värvättyä samaan tehtävään peräti neljäksi vuodeksi kerrallaan – paitsi jos heillä on mahdollisuus pitkän kautensa aikana myös välillä kieltäytyä vertaisarviointityöstä.

Taiteilijaseuran näkemys on, että taiteen moniäänisyyden vuoksi paneelien koostumusta olisi hyvä vaihtaa mahdollisimman usein, mieluiten vuosittain. Jos arvioitsijat vaihtuisivat joka vuosi, olisi siitä myös se hyöty, että arviointityöhön olisi silloin paljon helpompi saada päteviä henkilöitä. Käytännössä tällainen malli tarkoittaisi sitä, että pätevä henkilö voisi olla asiantuntijapankissa jopa kahdeksan tai kymmenen vuotta, mutta hänet ehkä poimittaisiin pankista paneeliin sinä aikana ehkä vain kolme kertaa, aina vuodeksi kerrallaan – ja muina vuosina hän voisi itsekin vapaasti hakea apurahaa.

Vertaisarvioinnin laajentaminen

Suomen Taiteilijaseura näkee, että pidemmällä tähtäimellä vertaisarviointimenettelyä olisi hyvä laajentaa nykyisestä koskemaan muutakin kulttuuripoliittista päätöksentekoa. Kulttuuriviraston kautta kulkee vain pieni osa valtion kulttuuribudjetista. Opetus- ja kulttuuriministeriö voisi alkaa käyttää asiantuntijapankkiin värvättyjä henkilöitä muuhunkin työhön kuin taiteilija-apurahahakemusten vertaisarviointiin. Asiantuntijapankissa olevia henkilöitä kannattaa ajatella arvokkaana pääomana, jonka asiantuntemusta on syytä hyödyntää mahdollisimman paljon sinä aikana, kun he pankissa ovat. Asiantuntijatyöstä pitää toki myös maksaa kohtuullinen korvaus.

On hyvä, että hallituksen esityksen luonnoksen mukaan uudessa virastossa jatkaa edelleen kolme erillislautakuntaa, jotka jakavat lakisääteisiä apurahoja, kuten Kuvataiteen apurahalautakunta.

Taiteilijoiden toimeentulon ja alueellisen tasavertaisuuden edistäminen Kulttuurivirastossa

Hallituksen esityksen luonnoksessa uuden Kulttuuriviraston lakisääteisiin tehtäviin ei ole sisällytetty kaikkia nykyisen Taiteen edistämiskeskuksen lakisääteisiä tehtäviä. Laista oltaisiin poistamassa kirjaus taiteilijoiden toimeentuloedellytysten edistämisestä sekä viittaukset kansainvälisyyteen. **Suomen Taiteilijaseuran näkemys on, että taiteilijoiden toimeentuloedellytysten edistämisen tulisi jatkossakin olla uuden viraston lakiin kirjattu tehtävä.** Taiteen edistämiskeskuksen toiminnalla taiteilijoiden toimeentuloedellytysten edistämiseksi on ollut myönteistä vaikutusta alaan. Esimerkkinä tällaisesta työstä mainittakoon Taiteen edistämiskeskuksen vuosina 2020–2024 toteuttama Reilun taiteen kampanja, joka lisäsi tietoisuutta asiallisen korvauksen maksamisesta luovan alan ammattilaisille. Taiteilijaseura pitää niin ikään tärkeänä, että uusi Kulttuurivirasto tunnistaa omassa tehtäväalueessaan myös kansainvälisyyden edistämisen.

Hallituksen esityksen luonnos tuo merkittäviä muutoksia myös taiteen ja kulttuurin edistämisen alueellisiin tehtäviin, kun aluetoimipisteitä ei enää mainittaisi laissa. Myös alueellisten taidetoimikuntien olemassaolo päättyy. **Virastouudistuksen yhteydessä on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että alueellinen tasavertaisuus toteutuu jatkossakin.** Taiteilijat, taideyhteisöt ja yleisöt eivät saa asuin- tai työskentelypaikkansa vuoksi jäädä palveluja vaille.

Suomen Taiteilijaseura pitää hyvänä, että uuteen virastoon perustetaan pääjohtajan virka, mikä lisää viraston vaikuttavuutta ja yhdenvertaisuutta suhteessa muihin opetus- ja kulttuuriministeriön alaisiin virastoihin.

Keskeisimmät huolenaiheet tiivistettynä:

- * **Vertaisarviointi on niin painava ja olennainen taiteen autonomista asemaa turvaava periaate, että se on syytä kirjata myös lain tasolla.**
- * **Vertaisarvioinnin periaatteen lisääminen lakiin olisi tae sille, että asiantuntijapankki, asiantuntijapaneelit tai vastaava menettelytapa todella otettaisiin käyttöön eikä niitä voisi sivuuttaa.**
- * **Taide- ja kulttuurineuvostossa tulee aina olla edustettuna myös taiteen tekemisen asiantuntemusta.**
- * **Taiteilijaseura esittää, että kunkin taidealan keskeisimmät taiteilijajärjestöt voisivat suoraan nimetä tietyn määrän henkilöitä asiantuntijapankkiin. Jokaisen arviointipaneelin henkilöistä vähintään puolet valittaisiin niiden ihmisten joukosta, joita keskeisimmät taiteilijajärjestöt ovat asiantuntijapankkiin nimenneet.**
- * **Taiteilijoiden toimeentuloedellytysten edistämisen tulisi jatkossakin olla uuden viraston lakiin kirjattu tehtävä.**
- * **Virastouudistuksen yhteydessä on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että alueellinen tasavertaisuus toteutuu jatkossakin.**

Helsingissä 23.1.2025

Teemu Mäki
puheenjohtaja

Annukka Vähäsöyrinki
toiminnanjohtaja

Suomen Taiteilijaseura

Suomen Taiteilijaseura on kuvataiteen vaikuttaja- ja asiantuntijaorganisaatio, joka edustaa yli 3 000 ammattikuvataiteilijaa.